

Olof Haraldsson – ”Norges evige konge”.

Skrivet av Benny Paulsson, Åre på uppdrag av Hållandsgården.

Medstugan omtalas av den isländske historikern Snorre Sturlasson på 1200-talet. Han berättar historien om S:t Olav, helgonet som började som viking och slutade sitt liv som detroniserad men revanschlysten kung. Hans eftermäle gjorde efterhand Nidaros (våra dagars Trondheim) till kristenhetens fjärde största pilgrimsresmål efter Jerusalem, Rom och Santiago de Compostela.

Olav Haraldsens sista härtåg år 1030, använde denna passage förbi Medstugan och Skalstugan i fjällen mellan Åre och Atlantkusten. Där nere skulle Olav konfrontera de mäktigaste av sina norska stormän och än en gång, slutgiltigt hävda sin kungamakt över ett enat Norge.

Historien om Olav visar något av vad som motiverade trevande men dock steg från ett Norge av ganska godtyckliga klansamhällen till ett samhälle med drag av nationalstat vars lagar innehöll embryon till mänskliga rättigheter. En utveckling som ju också påverkade folklivet i Årefjällen.

En nyckelfråga är kanske följande: hur kom sig Olavs ambition att ena Norge?

Till att börja med torde han ha fötts som en särskild och upphöjd person. Hans farfarsfar var en av den norska historiens mest kända kungar, Harald Hårfagre.

Olavs far var den mindre kände Harald Grenske, viking och lokal kung i Vestfold. När hustrun Åsta ännu var gravid med Olav, väcktes Harald åtrå till den mäktiga svenska Sigrid Storråda, så hett att han friade. Sigrid hann med att vara drottning över både Sverige och Danmark. Först lär hon ha varit hustru till kung Erik Segersäll och därmed mor till Olof Skötkonung. Hon skilde sig från Erik och skaffade sig ett storgods i Västergötland. Det var då Harald Grenske kom. Sigrid nobbade honom. Men på riktiga machomäns vis tog han det i sin frustrerade åtrå inte som ett nej. Då dödade hon honom.

Olav träffade sålunda aldrig sin biologiska far. Modern Åsta gifte om sig med storbonden Sigurd Syr. En lugn, stadig och lagintresserad mansförebild för Olav. Självkontroll var en personlig egenskap som han behövde odla och det gjorde han också allt eftersom. Det skulle nämligen visa sig att han inte bara blev råstark utan även ärvt sin faders kvinnovurm.

Redan som knappt tonårig var Olav stark, men ansågs klok och fick åka med ut som viking i österled, med räder i Baltikum. Så långt följde han i faderns spår. Men tillsammans med dansken Torkjell Høye ledde han sedan räder västerut. Olav och Torkjell tillhörde den vikingagrupp som delade på det guldbyte som vägde 48000 pund och som kallades danegälden. Det var utpressningsbytet för den kidnappade ärkebiskopen Alphege. Vikingagänget dödade ärkebiskopen men tilltvingade sig likafullt guld. Olav blev i ett slag oerhört rik. Nu befann han sig plötsligt i ett läge där hans förmåga att, till skillnad från sin far, hålla huvudet kallt och han antagligen frågade sig - hur kan man nu se till att få njuta ett gott liv med sitt byte?

Förmodligen fann han inget omedelbart och enkelt svar på en sådan fråga. Han tog tjänst i militärstyrkorna för hertigen av Normandie i tre år. Därefter deltog han i räder längs Spaniens kustområden. Men nu visar det sig att han gick omkring och grunnade och förmodligen

diskuterade med andra. Innan de nådde Medelhavskusterna "drömde" han nämligen att en man uppmanade honom att bli kung över hela Norge.

Vad var det fråga om egentligen? Vadå drömde? Vår samtide människorättsföreträdare Martin Luther Kings mest kända yttrande är "I have a dream...".

Var det inte rimligen så att den unge, nyrike våldsmannen Olav Haraldsen diskuterade ett visst dilemma med likasinnade? Andra framgångsrika våldsmän, som började inse att samhället måste förändras på ett sätt som gjorde det möjligt att försvara en mans rätt att få behålla sina rikedomar. När man väl kommit över dem, kan vi antagligen sarkastiskt inflika för att markera att det gått snart tusen år.

Hans och hans gelikars funderingar i sådana banor torde leda till insikter om ett och annat dilemma om man inte nöjer sig med självbedrägeri. T ex att det bara är i en ganska harmonisk värld, en försonlig värld, en värld av fred och frihet där människor respekterar varandra, en värld där alla har vad de behöver, en värld utan avund, där du inte åtrår din nästas hustru eller åsna, en värld utan blodshämnd och slaveri. En värld som vi i vår tid lärt oss definiera utifrån att vi människor, kort sagt, lever i enlighet med kristna värderingar.

Olav och andra utbytte erfarenheter och mötte framgångsrika, världsvana, belevade, vetenskapligt och politiskt kunniga, respekterade och insiktsfulla människor som kunde ge en vision av en värld där han skulle slippa riskera att rikedomar rövades bort från honom och lämnade honom att dö någonstans. Alternativet vore att vara starkast, oövervinnerlig i alla lägen. Vad skulle det kosta? Skulle hans rikedomar räcka till för att finansiera ett tillräckligt omfattande privat säkerhetssystem, med stora väpnade styrkor, angiverisystem, rättsväsende, etc? Eller kunde han övertyga andra om att vara delaktiga i utvecklingen av ett sådant säkerhetssystem under hans överhöghet? Närmar vi oss en tänkbarhet nu? Ett kungadöme där han t o m skulle kunna utöka sin rikedom genom att erbjuda andra att mot ersättning låta honom leda ett samhälle som förmådde skapa säkerhet som räckte både för att kringgärda och säkra hans privilegier och för att låta andra människor i ett helt samhälle känna sig åtminstone inte helt utsatta för allt godtycke människor och grupper emellan?

Ja, det är ganska troligt att människor av Olavs kaliber, en sonson till Harald hårfagre och styvson till Sigurd Syr, resonerade i sådana banor och stärktes när han fick bekräftelse av andra framgångsrika män i ett Europa fyllt av imponerande städer, kloster etc. Och det är också ganska troligt att han då såg att han stod inför svar, som krävde att han funderade på hur han skulle lösa det uppenbara dilemma, som det ju skulle innebära att hans sätt att bli rik - plundring och förtryck etc - vore totalt oacceptabelt i en idealiskt kristen värld, och ganska uppenbart kontraproduktivt i ett samhälle med åtminstone ett visst rättsmedvetande, eftersom det ju var rättslöshet, plundring, förtryck, blodshämnd etc han själv ville slippa riskera att bli utsatt för.

Han ville tro att han fått svar på hur i all sin dar andra rika män hade löst säkerhetsproblem före honom? Via funderingar och diskussioner med andra ute i världen insåg han tydligen till slut att det inte skulle räcka med mindre än att han kontrollerade t ex hela Norge. Vilket alltså mannen i drömmen uppmanade Olav att göra, enligt Snorre.

Låt oss titta på vad Olav nu under flera år hade sett och påverkats av ute i europeiska samhällen, med riktiga mångfacetterade, livliga och kulturella handelsstäder. De var inte längre bara bebyggelse som med tiden förtätats kring domstolsbyggnader och borgar i

rättsliga och militära knutpunkter, vars belägenhet betingades av t ex hur lands- och vattenvägar möttes eller mynnade ut vid sjöar och hav. Nej, det här var städer med åtminstone ett visst mått av samhällskontroll, en viss säkerhet kring enskilda människor, inte minst kring de rika.

Kristen religion som faktor i ett säkerhetssystem

Den kristna religionen spelade en nyckelroll i denna samhällskontroll, då den hävdade en gränslös gudomlig ordning, som utgjorde det andliga komplementet till en fast världslig myndighet. Olav såg och hörde ju allt möjligt under sina vistelser i Europa - inte bara imponerande byggnader och belevade, rentav kultiverade personliga beteenden. Han bevittnade hur rättsväsende utövades, hur ett visst mått av välstånd kunde fördelas, hur vetenskap kunde utvecklas och få praktiska tillämpningar, hur människor kunde hysa förväntningar om ett bättre liv och hur sådana också kunde infrias.

Olav inspirerades av Karl den store. En man som likt de romerska imperiebyggarna insåg, att hans och hans likars framtid som rika och privilegierade människor, förutsatte samhällen med säkerhetssystem, som i sin tur förutsätter utveckling av konsekvent fredliga attityder och beteenden mellan människor.

Gamla Testamentet visar att människan har resonerat och försökt skapa sådana samhällliga villkor, med överbyggnader av religionsutövning och utveckling av normsystem och lagar som gav "den starke" rätt, för att försöka lösa motsättningarna i hierarkiska ättesamhällen med klanhövdingar i toppen och med slaveri som grundläggande kraft i försörjningssystemen.

Kristi tänkande som samhällelig omprövning

Slutsatserna från årtusenden av erfarenheter och tankeutbyten kring dessa dilemman visas därefter med otaliga exempel i Nya Testamentet. De oerhört radikala och konsekventa uppfattningar, som Jesus Kristus företräder med sitt liv, innebär att samhället måste utvecklas i fred och frihet mellan människor.

Ett sådant samhälle innebar ett totalt hot mot de härskande klanerna, vars privilegier förutsatte orubbade försörjningssystem. Slaveri och rättssystem som fortfarande tillät blodshämnd, hedersmord på kvinnor, stening av olydiga barn etc var grundläggande i klansamhället.

Men slavuppror tvingade ibland de härskande att kompromissa när de hamnade i underläge. Härskare lärde sig också att överta initiativet och att de måste lära sig konsten att utöva kristendomen som religion, på ett sätt som bekräftade den rådande hierarkin. Kristendomen kunde hävdas vara den mest, för att inte säga den enda, vittomfattande gudomliga ordningen. Den passade perfekt som ett andligt understödjande komplement till en fast, världslig myndighet. Karl den store insåg detta och försökte utveckla en maktapparat och ett system för en enhetligt kontrollerad säkerhetszon över hela Europa. För att påverka undersåtarnas uppfattningar och förhållningssätt, samverkade den karolingiska monarkin med kyrkan, för en förnyelse av litteratur, filosofi, konst och - utbildning. Det krävdes utbredd läskunnighet bland undersåtarna för att makten skulle kunna utövas även via tydliga, skrivna meddelanden, kungörelser, lagar etc, som varje medborgare var skyldig att läsa och förstå. Hur mycket Olav erfor och diskuterade av allt detta vet ingen. Men för sin ambition att bli kung över hela Norge, sökte Olav stöd av de lokala stormännen och kungarna i Opland, hans hemtrakter. Han förde långa diskussioner och motiverade sina visioner så grundligt, att stormännen hjälpte honom vinna sjöslag och att bli utropad till kung även över Viken, Agder, inre Trøndelag och därefter söderut via tingslag efter tingslag tills han var kung över hela

Mitt- och Sörnorge. Han upprättade förbindelser med den svenske kungen, försökte besegla förbindelserna genom äktenskap med hans dotter Ingegjerd, som han lär ha åtrått hett. Men den svenske kungen bröt den överenskommelsen och gifte bort Ingegjerd med furst Jaroslav i Novgorod.

Här visade sig hur Olavs balanserade styvfaders påverkan var starkare än testosteronarvet från fadern Harald Grenske. Vittnen sägs ha sett på Olav att han visserligen blev våldsamt upprörd över att mista Ingegjerd och säkerhetsarrangemanget med Sverige, men han imponerade genom att behärska sig, blev förvisso sammanbiten och tystare än vanligt men yttrade inget kränkande om de som svikit, höjde inte ens rösten utan hävdade diplomatiskt deras rätt i frågan.

Då rymde den svenske kungens andra dotter, Astrid till Olav, som gifte sig med henne i stället. Därefter seglade Olav till Hålogaland där han också utropades till kung. Därmed var han kung över hela Norge - till namnet.

Stora delar av Norge var redan kristnat - på de sätt som hittills passat de lokala småkungar, som insåg fördelen med att helga en vittomfattande, föregivet allsmäktig gudomlighet istället för Oden, Tor, Njord, Frö etc som ju kunde möta övermän bland jättar ibland. För att visa "Vite Krist" övermakt över Asagudarna använde man sig dock av de gamla vanliga, mänskliga översitterier och förkrosselser. Skillnaden var att "kristna" vikingar förhärjade Asakultplatser etc i närvaron av de hedniska bönderna och jägarna. Men sedan ställdes folk som vanligt inför att bli hemlösa, stympade eller dödade om de inte genast visade undergivenhet - nu inför "Vite Krist" i stället för den lägre rankade, t o m besegrade stormannen och hans asagudar. Att visa underkastelse inför den mystiske "Vite Krist", som lovade ett bra liv efter döden var antagligen också mindre förödmjukande för individen.

Kristen samhällsordning - lagstiftning

Gick kung Olav annorlunda tillväga för att missionera i resterande hedniska bygder? Följderna för vanligt folk innebar som vanligt hemlöshet, stympning och i värsta fall död. Det nya som kung Olav gjorde var att stadfästa "kristen lag", med hjälp av fyra engelska biskopar, framför allt av Grimkjell. "St Olavs lag" kallades den ända fram till reformationen på 1500-talet och egentligen fortfarande i flera århundraden också.

Lagen påbjöd undersåtarna att böja sina huvuden mot öster och bedja till Kristus för goda skördar och fred, och för att landet skulle hållas bebyggt och konungen lycklig.

St Olavslagarna utgjorde vidare konkreta samhällsregler som

- + påbjöd att nyfödda barn skulle hållas levande och ej sättas ut i skogen eller på fälten - inte ens om de var sjuka eller vanställda!
- + påbjöd att slavar varje söndag och helgdag skulle vara befriade från arbete
- + påbjöd att slavar varje år skulle frigges mot lösen
- + förbjöd månggifte
- + påbjöd stränga straff för att våldta och föra bort kvinnor
- + förbjöd människor att äta kött på fredagar
- + påbjöd fasta under sju veckor före påsk
- + förbjöd gravhögar och -rösen
- + påbjöd att begravingar skulle ske i vigd jord
- + förbjöd begravingar i vigd jord för ogärningsmän, förrädare, mördare, självmördare och tjuvar

- + påbjöd att kyrkor skulle anläggas i varje landskap
- + påbjöd att biskopen utgjorde myndighet över kyrkorna - även över stormäns privata kyrkor - och skulle utnämna prästerna för dem.
- + påbjöd att män inom landskapsgränserna bar ansvar för att underhålla kyrkorna och försörja prästerna.

Finner vi förresten kanske än idag, tusen år efteråt, att vi anstränger oss att försöka kringgå vissa jämförbara lagar med list och förslagenhet? Att vi strävar efter att vara sådana som för det syftet "ägnar sig åt lagens studium" i stället för att tålmodigt vara sådana som Jesus syftade på med yttrandet "Saliga äro de i anden fattiga ty de skola besitta jorden".

Kung Olav reste ständigt omkring i landet för att nitiskt läsa upp de kristna lagarna och kontrollera att folket, inklusive de lokala stormännen, följde dem. Kung Olav var ju en kung av guds nåde, ett förhållande som kallades "sakralt kungadöme". Då är Kungen förmedlare mellan den gudomliga sfären och samhället. Kungen är då vidare upphöjd till att inte ifrågasättas lokalt av stormännen utan bara av den högste, Gud själv. Och den avgörande kommunikationen med Gud stod ju kungen för själv - med stöd av kyrkans högsta representanter i Norge, biskoparna, som kunde identifiera vad som var gudomligt och vara guds referens i frågan om huruvida kungen verkligen var en av Guds nåde. Vi måste räkna med att Olav under sina vistelser i Europa hade insett just allt detta och därför tog detta steg att vara denna kung över hela Norge. Det innebär att han redan visste att en kung av guds nåde förväntades uppträda med självkontroll, alltid handla genomtänkt för att framstå som en rättvis härskare, upphöjd över den lokalt småskurna egennytta, som i konflikter då tydligare kunde urskiljas hos lokala stormän etc. De insikter han förvärvat höjde honom helt enkelt över den maktstruktur som hittills rått i Norge.

Internationella samhällsbetingelser för Olavs nya maktroll

Marknadsekonomins och pengarnas roll i samhällsutvecklingen växte. Man kunde bli rik på pengar via utrikeshandel, vilket krävde anpassning till den säkerhetspolitik som nu rådde i Europa. Vikingars rykte för piratdåd mot handelsmän levde fortfarande. För att accepteras som fredlig, civiliserad handelspartner bland länder i Europa, måste Norge vid den här tiden kunna visa sig vara ett fredligt land med stabil maktsituation, lag och ordning garanterade av en kung.

Genom kraftfullt utövande av kristen religion och tillämpning av kung Olavs kristna lagar skulle Norge kunna bli och erkännas som fullvärdig part i en internationell gemenskap. Vid sidan av den världsliga maktutövningen spelade Katolska kyrkan en avgörande roll i samhällskontrollen, genom att överallt kommunicera en gemensam, fredlig samhällsideologi via religionsutövningen.

Men många norska klanhövdingar hävdade sina privilegier - i princip allt som Olavs kristna lag nu förbjöd dem. Klanhövdingarna åberopade sedvanerätt. Ättesamhällets klanhövdingar och stormän försökte fortsätta, var och en, att lokalt utöva kontroll och myndighet, göra sina respektive auktoriteter gällande genom att antingen tolka kristendomen på ett annat sätt, eller fortsätta utgå sig vara media mellan Asagudarna och befolkningen, värda geografiska platser som gudarnas boningar och leda riter till gudarnas ära, avgöra rättsfrågor, fördela odlingsbar mark och andra faktorer i försörjningssystemen.

Kung Olav kände till hur den Europatankepionjären Karl den Store hade gjort. Karl utvecklade ett vasallsystem, ett antal kompetenta, kloka, starka män som garderande buffert

och verkställande organ mellan kungamakten och de lokala, mäktiga klanerna. Mellan Karl och dem rådde ömsesidigt förtroende och ömsesidiga förpliktelser.

Olav utnämnde motsvarande samhällskraft, "årmenn" som skulle förvalta kung Olavs egendomar runt om i Norge. Dessa "årmenn" skulle då som kungens ställföreträdare försvara inte bara sig själva och kungamakten utan även allmoge och enkla människor, avgöra rättsliga problem, rapportera stormäns eventuella förtryck, brott och kränkningar.

I det läget kom Knut den Store, en oerhört rik, mycket stark man och mäktig kung över både Danmark och England, och bjöd stormännen både dyrbara gåvor och att leda dem i uppror mot Olav. Knut skulle ta makten och bli Norges nye härskare med villkor, som lät stormännen återfå sina privilegier enligt sedvanerätt. De flesta övergav då kung Olav. Utan väpnade styrkor ingen kungamakt. Han kunde inget göra åt Knuts utmaning. År 1028 valde han att fly, segla in i en fjord i Sunnmøre, därefter rida över fjällen, passera Gudbrandsdalen, Opland och inte stanna förrän han kom till svenske kungen, bror till Olavs hustru Astrid.

Olav lämnade henne där och fortsatte själv med sonen Magnus och en liten trogen, väpnad skara av sina män, till Gårdarike (Ryssland) där han slog sig ned i Novgorod under beskydd av sin svåger, storfursten Jaroslav. Det spekuleras nuförtiden också om att eventuell trånad efter Jaroslavs hustru Ingegjerd, skulle ha dragit Olav till Novgorod. Hon som ju en gång var Olavs utvalda, men giftes bort av fadern, den svenske kungen Olof Skötkonung.

Storfursten erbjöd Olav regentskap längre österut över en ännu ej kristnad ort, Bulgar, ett centrum för pälshandeln, belägen där floden Volga flyter samman med Kama. Olav övervägde faktiskt även som alternativ att leva resten av sitt liv som munk i kloster, i Jerusalem eller någon annanstans.

Men Olav Haraldsen var ju känd som Olav Digre, dvs den store i meningen grove. Redan som barn och ungdom var han mycket stark, gillade kraftmätningar och höll sig sedan under hela livet i form för dem.

Efter att ha fått besked om att det rådde missväxt och missnöje med kung Sven, Knut den stores son, bestämde sig Olav år 1030 för att återvända och försöka återta kungamakten över Norge. Olav förde skepp och härskaror - som även rekryterade jämtländska kämpar, t ex vikingen Arnljot Gelliner - över både land och vatten. De passerade alltså också genom Årefjällen, Skalstugan och Medstugan just innan bergen sluttade utför igen ned mot fjordbygderna. 29 juli drabbade de samman med övermäktiga styrkor vid Stiklestad. Olav både stacks och höggs ned, bl a med en stridsyxan av det slag som han själv brukade använda. Stridsyxan har därefter blivit hans särskilda symbol och återfinns på bilder och skulpturer av honom.

Olav den helige

En solförmörkelse någon dag efter striden tolkades som ett järtecken. Och Olav tillskrevs även underverk. En mirakelsamlingskrift förd av kyrkan innehåller 46 mirakel och järtecken.

Olav påstås t ex ha botat en döende pojke redan under vistelsen i Novgorod.

Olav sades ha fått sädesfalten uppe i Suul, halvvägs från Skalstugan, sades ha rest sig igen efter att ha trampats ned av hans härskara.

Även Olavs banemän tillmätte honom underverk och heliga egenskaper. Hans vän biskop Grimkel helgonförklarade också Olav den 3 augusti 1031 och nu benämndes han hädanefter Olav den Helige, Sankt Olav etc.

Banemännen själva tillhörde de tidigare nämnda stormän, som sedan länge benämnt sig

kristna, men som erfarit Olavs laghävande kristendom som ett hot mot deras privilegier. Nu när Olav var död, var det ju läge att inför folket visa honom tillgivenhet för att försöka använda sig av honom i deras sätt att hävda en kristen religionsutövning och lagtolkning som gynnade dem.

Tore Hund, som hade spetsat Olav med sitt spjut sade t ex att han efteråt strukit blodet av Olavs ansikte med sin hand och då råkade få Olavs blod på sina sår, som därvid läkte. Tore vallfärdade sedermera också till Jerusalem och blev kvar där.

Kalv Arnesson, en annan av övermännen, hämtade Olavs son Magnus från Novgorod och utnämnde honom till kung Magnus "den gode". Katedralen i Nidaros började byggas år 1070 och där utsågs så småningom en gravplats för Sankt Olav. Det gjorde Nidaros till det fjärde största kristna pilgrimsresmålet, efter Jerusalem, Rom och Santiago de Compostela.

Vad stort sker...

I historiskt perspektiv ser man att Olav och hans efterföljare egentligen utgjorde en slags torpedstyrka för kyrkodignitäreernas maktutveckling. Det var dom som växte till den egentliga, förnäma aristokratin. Under ett par århundraden försköts nämligen makten. Kyrkans män och kvinnor utövade makt inte bara över människors själar, deras beteende och förhållningssätt, sins emellan och gentemot överhet. Kyrkan blev även formellt, i kraft av förmögenhet, rätt och kapacitet att kommendera arbete, den avgörande maktutövaren. Dels i kraft av allt större jordinnehav - ca hälften av all jord i Trøndelag t ex. Dels i kraft av förmögenhetstillväxt - med den världsliga maktens väpnade styrkor som garant - som byggde på indrivning av enorma arrenden och andra avgifter, övertagande och utveckling av handel och byggnadsverksamhet i stor skala. Nu användes förmögenheterna förvisso till mycket mera än de mäktigas välfärdskonsumtion. Kyrkor, kloster, borgar, kungsgårdar, hantverkshus, sjukhus, hamnar, bryggor, broar, skepp kunde vara gynnsamma även för vanliga, hårt arbetande människor.

Jämtarna kommer in i bilden framför allt när det gäller just kyrkans roll i exporthandeln. Det var bl a jämtarnas skinn och pälsverk som Nidaros allt rikare köpmän berikade sig på genom att sälja dem vidare för att bli statusmarkerande plagg åt kungligheter, kyrkodignitärer, aristokrater och rika borgare både i Norge och runt om i världen.

Kungarna, framför allt den hårdföre kung Sverre Sigurdson och hans fruktade birkebeinare, utgjorde ett slags blandning av torpeder och brutala organisationskonsulter för att Nidaros försörjningssystem skulle fungera. De tämjde helt enkelt befolkningen i bygderna, som ju producerade och levererade rikedomarna som gjorde Nidaros till en snabbt växande, betydelsefull stad, Norges inofficiella huvudstad. Det var mest i Nidros som kungen höll till, nära ärkebiskopen. Och det är i det här perspektivet som vi ska förstå varför även t e x Åre kyrka och ett antal andra grovt maktdemonstrativt utformade stenkyrkor i Årefjällen och Storsjöbygden anlades, i stället för den livsbejakande bondebefolkningens trätekniskt genialaste konstnärssjäalars stavkyrkor.

De rika i Trøndelag visade både med vapenmakt och med guds hus att de var övermäktiga. Jämtarna levde ju tidigare själva gott på att handla med sina skinn söderut. Dessa handelskontakter tog Nidaros mäktiga med våld över. Jämtarna tvangs leverera skinnen till dem. Vi vet inte hur mycket jämtarna fick betalt av Nidarosmakten, men det lär inte ha varit mycket för vi vet att trønderna själva uppgav sig göra "meget god fortjeneste" på affärerna.

Det är under denna senare del av Nidaros glanstid som Sveriges mäktigaste kvinna,

lagmanshustrun, Birgitta torde ha rest genom Årefjällen på sin pilgrimsfärd till Nidaros och St Olavs gravsten. Här kunde hon själv få bekräftat hur kyrkan även här uppe förmått bli så förmögen, precis som kyrkan i resten av Europa var den mäktigaste och rikaste samhällskraften med rollen som störste jordägare i grunden.

Birgitta var inte en drömsk, mystisk och världsfrånvärd liten dam, om någon kanske uppfattat bilden av henne så. Just hon, en lagmans dotter och en lagmans hustru, och det kungliga hovets högst uppsatta kvinna med makt att råda och därmed i praktiken styra i allt vad drottningen sade och företog sig i förhållande till omvärlden, tillhörde nog Europas mest reflekterande och visionära elit, angående hur samhällen borde kunna utvecklas fredligt. Makteliten måste ske en viss fördelning av välståndet, för att dämpa de otidsenliga samhällsmotsättningar som växte pga att de utarmade inte bara fann sig i sin situation. Vi vet t ex att slaveriet upphörde i Sverige först 1325 - sist av alla länder.

Historien visar att desperata levnadsförhållanden förr eller senare leder till förödande folkuppror. Birgitta tillhörde dem som ansåg att sådant var inhumant, onödigt, bara kostnadskrävande och ociviliserat. Det stred mot bl a den kristna människo- och samhällssynen, det stred också mot det nya mönstret för överheten att bli rik - handel mellan nationer och hantering av pengar. De besuttna föredrog numera att det arbetande folket var förnöjsamt, satte sin lit till outgrundlig kristen mystik och hoppet om ett bättre liv, åtminstone efter döden, för den som arbetar effektivt och hängivet, lyder överheten med kungar, påvar och biskopar etc som uttolkare av det upphöjda rätta.

Klostrens munkar och nunnor var förebilder med sin hängivenhet, sin fokusering på att skickligt och innovativt utveckla hantverk, trädgårdsskötsel, jordbruk, boskapsskötsel, hälsovård etc. De utgjorde utbildnings-, forsknings- och utvecklingscentra som spelade nyckelroller för ekonomisk tillväxt och samhällsutveckling.

Birgittas egna planer för ett Vadstena Kloster förverkligades efter hennes död. Det växte till Sveriges största företag, under ledning av hennes dotter Katarina. Där var affärsstrategin att erbjuda ett slags pensionsförsäkringssystem för storjordägare. Den innebar att Vadstena Kloster övertog gods- och herresäten mot att ägarna fick leva kvar där i högönsklig välmåga, utan att längre behöva bekymra sig, så länge de levde. De behövde inte längre frukta konfrontationer med upprörda arrendatorer och lantarbetare. De fick leva i en atmosfär präglad av människor som var just nöjsamma och hängivna sitt hårda arbete, sin effektiva, minutuösa stordrift.

I samhället omkring dem utvecklades städerna ofta till befästa borgar med ryttarhågar som effektivt kunde rycka ut och nedkämpa upproren.

De rika blev redan under 1100-talet så pass trygga att de började tillfredsställa sitt behov av spänning i livet med underhållningssvåd - framför allt tornerspel - när de själva slapp stå ansikte mot ansikte i samhällskonflikter.

Strategin att bli rik genom att utarma dem som i sitt anletes svett skapat rikedomarna övergavs dock inte helt. Den innebar däremot skoningslösa bakslag. Växande fattigdom och undernäring sänkte motståndskraften hos befolkningen - smittsamma sjukdomar blev förödande epidemier. Digerdöden. Bygder som Årefjällen dog ut nästan helt kring 1350. Då förföll även Nidaros. De förmögna hade till sist knappt några att utöva makt över längre. Bebyggelsen återstod till slut bara som en smal, sliten remsa längs Nidelva.

Medstugan och Skalstugan i Sverige

En annan epokgörande krigshändelse som förknippas med Medstugans och Skalstugans historia skedde 1 augusti 1718. De hade varit svenska under knappt ett par decennier då ett stort härtåg passerade. Det var den del av Karl XII:s krigsmakt som stod under general Armfelts befäl, med 10 000 man jämte tusentals hästar och slaktboskap för att ockupera Trøndelag.

Stormakten Sverige hotades av Europas länder och förmodligen var försvarstrategin att försvaga den övermakten innan man kom i direkt konfrontation. Genom att anfälla Norge på flera håll skulle Norge/Danmarks krigströtta västeuropeiska bundförvanter tvingas ut på långa resurskrävande och komplicerade expeditioner, först till sjöss på den okänt hårda Nordsjön, och sedan ut i Norges svårframkomliga landskap.

Att döma av att Armfelts förplägnadsförråd även har visat sig innehålla skeppsskorpor kan man kanske anta att Armfelts trupper sedan också var beredda att segla över till Skottland. En sådan manöver skulle kanske provocera de brittiska styrkorna att slösa sina krafter och försörjningsresurser på ideliga truppflyttningar och fåfänga försök att skaffa förplägnad, kläder etc så långt hemifrån. De skulle rimligen vara rejält försvagade när de äntligen stod i slagposition mot svenska styrkor.

Men redan de trönderska trupperna under general Bruddes befäl var på sitt sätt för svåra. De karolinska trupperna var sommarutrustade, för en snabb expedition. De nådde Trondheim, förvisso utan kraftfullt motstånd. Norske generalen Buddes strategi var att koncentrera sina begränsade styrkor till försvar av Trondheim. Flera tusen Trondheimsbor avled av svält och sjukdomar under karolinernas belägring.

Armfelt förlorade mer än en tredjedel av sina styrkor, varav större delen under reträtten över gränspfjällen. Ut från Trondheim, som de belägrade under flera månader, drevs de egentligen ej av Buddes styrkor utan av tilltagande brist på proviant och andra förnödenheter. Allt som skulle komma via Duved stoppades efter Karl XII:s död. Armfeldt fick order om reträtt.

Karolinernas återtag förföljdes inte av general Buddes styrkor. Förbi norska Tydal och in i Sverige via Snasahögarna i gränspfjällen kring nyår tilltog ett hårtinterväder. Tusentals män omkom på fjället, andra i Handöl, Ånn, Duved och Åre etc. På 1800-talet restes monument till minnet av katastrofen i vilda fjällterrängen, men framför allt i Handöl, Ånn, Duved och Björnänge i östra delen av Åre. Sammanlagt kostade krigsprojektet mer än 3700 av Armfelts mäns liv och därutöver förblev många skadade för resten av livet.

Karl XII var död sedan en månad. Hans försvarsstrategi hade varit avancerad, kanske den enda möjliga i den krigssituation som rådde i Europa. Den svåraste manskapsförlust som Sverige lidit på eget territorium var ett faktum just i våra bygder. Vi vet inte hur många svenska trupppoffer som skulle ha krävts för att Sverige skulle ha vunnit kriget, som fortsatte i ytterligare två år på östliga fronter.

Medstugan in i vår tid

Medstugan utvecklades språngartat under den allmänna boom som rådde i västra Jämtland i slutet av 1800-talet. 1896 lät Carl Fredrik Liljevalch (Liljevalchs konstmuseum) Stockholmsarkitekten Agi Lindegren rita en stor jaktvilla jämte badhus, ekonomibyggnader och jaktstugor i Medstugan. Hantverkare och bönder i trakten fick därefter uppföra dem. Tio år senare utvecklade Liljevalch ett mönsterjordbruk i fjällmiljö där och 1907 ett mejeri.

Anställda flyttade dit och Medstugan växte till en hel liten fjällby. Liljevalch testamenterade egendomen till Jämtlands läns hushållningssällskap och en förvaltare driver nu gården. I Jaktvillan logerar jakt- och fiskegäster som är beredda att betala flera tusen kr/dag. En annan av byggnaderna erbjuds som vandrarhem.

Skalstugan är fortfarande fjällsportanläggning för SE-banken. Omges av väldiga fjällvidder och våtmarksområden med artrik flora och fauna.